

คู่มือ

นักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

วิชา กระจุกธรรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คู่มือ

นักรธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

วิชา กระตู่ธรรม

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก วิชาพระพุทธธรรม

- ผู้แต่ง** : คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
คณะบรรณาการ : พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐวีปญฺโญ
คณะบรรณาธิการ : ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ,
อาจารย์กฤต ศรียะอาจ
ออกแบบปก : นายพิจิตร พรมลี
ผู้วาดภาพการ์ตูน : นางสาวกวีรญา มีมุข
จัดรูปเล่ม : นางสาวกรรปภา อรัณยะนาค
พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มีนาคม ๒๕๕๕
พิสูจนอักษร : นายสุชญา ศิริปัญญา, ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม
จำนวนพิมพ์ : ๓,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ : ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก วิชาพระพุทธธรรม.-
พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2555
426 หน้า
1.ธรรมะ — การศึกษาและการสอน. I.กวีรญา มีมุข,
ผู้วาดภาพประกอบ. II.ชื่อเรื่อง.
294.315

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๑-๑๗ ถ.มหาราช เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๐๒-๖๒๓-๕๖๒๔ โทรสาร ๐๒-๖๒๓-๕๖๒๓

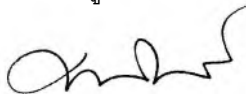
คำปฐาถา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหา และสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการ ทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยพัฒนาเนื้อหาคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ให้มีเนื้อหาสาระ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก วิชากระทู้ธรรม เล่มนี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย ๓ ตอน ประกอบด้วยหลักการและวิธีการเขียนวิชา กระทู้ธรรม โครงสร้าง การแต่งกระทู้ธรรมตามแนวข้อสอบธรรมสนามหลวง อธิบายพุทธศาสนสุภาษิตตามลำดับหมวดครบถ้วน พร้อมมีรูปภาพ ประกอบ สื่อให้เข้าใจเนื้อหาได้ง่าย ประกอบกับการยกตัวอย่างพุทธศาสน สุภาษิตมาอธิบายได้สอดคล้อง ทั้งผู้ขียนหมั่นศึกษา ฝึกเขียนอย่าง สม่ำเสมอ ย่อมได้รับประโยชน์เต็มที่

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการพัฒนาเนื้อหาและ สื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ทุกคนที่สละเวลาพัฒนาเนื้อหาคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก วิชา กระทู้ธรรมเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังว่า หนังสือคู่มือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการทางพระพุทธ ศาสนาแก่นักเรียนและประชาชนผู้ที่สนใจ สืบไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

คณะกรรมการดำเนินงาน

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒

ที่ปรึกษา พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.	คณะบรรณาธิการ ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร
ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.	ผศ.สุเทพ พรหมเลิศ นายกฤต ศรียะอาจ
รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ	คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม พระครูสังฆรักษ์ขันธ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญโญ นายสุชญา ศิริธัญญกร
กรรมการ พระครูบวรสิขการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. พระมหาสุทัศน์ ดิสฺสรวาท พระมหาสุเทพ สุบุญชาติ พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวโธ พระสุทิน เขมวโธ พระมหาบูรณะ ชาทเมโธ พระมหาสมเดช ตปสีโล นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสินชัย วงษ์จ้านงค์	ยกกว้างวิชากระทั้ธรรม นักธรรมชั้นตรี โท เอก นายชำนาญ เกิดช่อ ยกกว้างวิชาธรรมะ นักธรรม ชั้นตรี โท เอก พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ นายสินชัย วงษ์จ้านงค์ ยกกว้างวิชาพุทธะ นักธรรมชั้นตรี โท เอก พระมหาสมเดช ตปสีโล ยกกว้างวิชาวินัย นักธรรมชั้นตรี โท เอก พิสุจน์อักษร ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม พิมพ์/ทาน นายสมบุญรณ เฟ่งพิศ
กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญกร	ผู้วาดภาพการ์ตูน นางสาวกวีรญา มีมุข
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายชำนาญ เกิดช่อ นายอักษราวิชญ์ โฉมศรี นายสมบุญรณ เฟ่งพิศ	ออกแบบปก นายพิจิตร พรหมดี จัดรูปเล่ม นางสาวกรประภา อรัณยะนาถ

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อ การศึกษาพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณพ.ศ.๒๕๕๒ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้(๑)เพื่อสนองพันธกิจ ด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย(๒)เพื่อพัฒนา เนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึง ประชาชนทุกระดับ

วิชาการทุกระดับ เป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษา ชั้นเอกมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ ๔ ข้อ คือ เพื่อให้ ผู้เรียนท่องและจดจำพุทธศาสนสุภาษิตได้คล่องปากขึ้นใจ เพื่ออธิบาย ขยายความพุทธศาสนสุภาษิตได้แจ่มแจ้ง เพื่อนำพุทธศาสนสุภาษิตไปใช้ ในการแสดงธรรม บรรยายธรรมได้ถูกต้องเป็นไปตามกาลเทศะ เพื่อเขียน หนังสืออย่างมีเหตุผล มีความรู้ความสามารถในการเผยแพร่หลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างแตกฉานและมีคุณภาพให้แก่สังคม

คณะบรรณกรหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับ ผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่าน ที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ หากมีข้อบกพร่องประการใด เกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของหนังสือเล่มนี้ ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้ จะได้ พัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

คณะบรรณกรผู้พัฒนาเนื้อหาวิชาการทุกระดับ

มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาเนื้อหาและ สื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒	(๔)
คำนำ	(๕)
สารบัญ	(๖)
ตอนที่ ๑ หลักการและวิธีการการเขียนวิชากระทั้ธรรม	๑
ความนำ	๑
๑.๑ หลักเกณฑ์และวิธีการแต่งกระทั้ธรรม	๒
๑.๒ โครงสร้างการเขียนเรียงความแก้กระทั้ธรรม	๓
๑.๓ วิธีการเขียนกระทั้ธรรม	๗
ตอนที่ ๒ การแต่งกระทั้ธรรม ตามแนวข้อสอบ	
วิชากระทั้ธรรมสนามหลวง	๑๑
๒.๑ การคิดวิเคราะห์วิธีการแต่งกระทั้ธรรม	๑๑
๒.๒ ขอบเขตของนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก	๑๒
๒.๓ ตัวอย่างข้อสอบวิชากระทั้ธรรมสนามหลวง	๑๓
๒.๔ ตัวอย่างการแต่งวิชากระทั้ธรรมทั้งนักธรรม และธรรมศึกษา	๑๙

ตอนที่ ๓ อธิบายขยายความพุทธศาสนสุภาษิต ๑๗ หมวด ๔๗

๓.๑	อิตตวรรค : หมวดตน	๔๗
๓.๒	อับปมาทวรรค : หมวดไม่ประมาท	๕๓
๓.๓	กัมมวรรค : หมวดกรรม	๖๔
๓.๔	กิลีสวรรค : หมวดกิเลส	๗๑
๓.๕	ขันตีวรรค : หมวดอดทน	๑๑๔
๓.๖	จิตตวรรค : หมวดจิต	๑๑๙
๓.๗	ทานวรรค : หมวดทาน	๑๓๓
๓.๘	ธัมมวรรค : หมวดธรรม	๑๔๐
๓.๙	ปกิณณกวรรค : หมวดเบ็ดเตล็ด	๑๔๘
๓.๑๐	ปัญญาวรรค : หมวดปัญญา	๒๕๓
๓.๑๑	บุคคลวรรค : หมวดบุคคล	๒๖๔
๓.๑๒	มัจจุวรรค : หมวดความตาย	๓๕๓
๓.๑๓	วาจาवรรค : หมวดวาจา	๓๕๘
๓.๑๔	วิริยวรรค : หมวดความเพียร	๓๖๘
๓.๑๕	สามัคคี : หมวดความสามัคคี	๓๗๗
๓.๑๖	ศีลวรรค : หมวดศีล	๓๘๒
๓.๑๗	เสวนาวรรค : หมวดคบหา	๓๙๔

บรรณานุกรม

๔๐๘

ตอนที่ ๔ ภาคผนวก ๔๑๐

- ๔.๑ พุทธศาสนสุภาษิต ทั้ง ๑๗ หมวด
รวม ๕๑ สุภาษิต ๔๑๐
- ๔.๒ อักษรย่อบอกคัมภีร์ ๔๒๐
- ๔.๓ การเตรียมตัวสอบ ๔๒๒

**คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาคู่มือนักเรียนและ
ธรรมศึกษาชั้นเอก “วิชาพระพุทธธรรม”** ๔๒๒

**คณะกรรมการคู่มือนักเรียนและ
ธรรมศึกษาชั้นเอก “วิชาพระพุทธธรรม”** ๔๒๔

ตอนที่ ๑

หลักการและวิธีการเขียนวิชาการระดับมัธยมศึกษา

ความนำ

กระบวนวิธีกรรม เป็นวิชาที่กล่าวด้วยศาสตร์และศิลป์ **ศาสตร์** คือ วิชาว่าด้วยหลักการและเหตุผล ต้องอาศัยการเรียนรู้ ฝึกทักษะมีประสบการณ์ ถ่ายทอดเนื้อหาสมเหตุสมผล **ศิลป์** คือ วิชาว่าด้วยความงามในการใช้ถ้อยคำที่สละสลวย กระชับ สื่อความหมายเข้าใจง่าย ลึกซึ้งไปตามลำดับ

การเขียนวิชาการระดับมัธยมศึกษาของนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นเอก ต้องมีความละเอียด รอบคอบ ต้องใช้ความรู้ ความสามารถ ทักษะ การฝึกฝน ประสบการณ์การใช้สำนวนถ้อยคำที่พรรณนา รู้จักเลือกใช้ ถ้อยคำไพเราะ มีความหมายชัดเจน สั้น แต่ให้ความหมายกว้าง มีความเด่น ชวนให้ติดตาม

วิชาการระดับมัธยมศึกษาชั้นนี้ ต้องรู้จักพิจารณากระบวนวิธีตั้ง เป็นพุทธภาษิต ธรรมภาษิต หรือเทวตาทาภาษิต เป็นบุคคลลักษณะฐาน หรือเป็น อัมมาธิษฐาน มีเรื่องอะไร เช่น นิทานชาดก พุทธประวัติ นิทาน ธรรมบท หรือข้ออุปมาอุปไมยมาเปรียบเทียบให้เห็นได้บ้าง เมื่อทราบ ความลึกซึ้งและความเด่นชัดของกระบวนวิธีตั้ง ควรเขียนกระบวนวิธีให้มี เนื้อหาสาระ มีความหมายที่สมบูรณ์เด่นชัด

๑.๑ หลักเกณฑ์การแต่งกระทู้ธรรม

วิชากระทู้ธรรม เป็นการอธิบายเนื้อความกระทู้ตั้ง ซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อให้มีความพิสดารโดยให้ความหมาย แสดงเหตุผล หานิทานชาดก อุปมาอุปไมยมาอ้างอิง ตามความรู้ความเห็นของผู้เขียนมุ่งหมายให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจความหมายของกระทู้ตั้งนั้นๆ และเพื่อให้เห็นจริงดูละเอียดประทีปในที่มืด บอกรากเหง้าผู้หลงทาง หนายของที่คว่าเปิดของที่ปิด แล้วเห็นคล้อยตาม นำไปปฏิบัติในชีวิต

กระทู้ธรรม มีเนื้อหาสาระดี ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ ประสบการณ์ แต่อย่างไรก็ตาม การเข้าใจหลักเกณฑ์การเขียนกระทู้ธรรม ทำให้การเขียนกระทู้ธรรมมีระเบียบแบบแผน

หลักเกณฑ์การเขียนกระทู้ธรรม มี ๓ ประการ คือ ดีความหมาย ขยายความหมาย ตั้งเกณฑ์อธิบาย

ดีความหมาย คือ การให้ความหมาย หรือการให้คำจำกัดความกระทู้ตั้ง ถูกต้อง ว่าความหมายคืออะไร มุ่งหมายให้ทราบเรื่องอะไร

ขยายความหมาย คือการขยายเนื้อความของคำจำกัดว่ามีความหมายเป็นอย่างไร โดยอธิบายแต่ละประเด็นให้ชัดเจน

ตั้งเกณฑ์อธิบาย คือการวางโครงเรื่องที่จะอธิบายพุทธศาสนสุภาษิตนั้นที่ได้ให้ความหมาย และขยายความไว้แล้ว มีผลดี ผลร้ายอย่างไร ให้คติธรรมด้านใด มีทางออกไว้อย่างไร มีตัวอย่าง หรือเปรียบเทียบให้เห็น เน้นข้อธรรมอะไร ควรยกนิทานชาดก พุทธประวัติ หรือเรื่องราวเรื่องอะไร ซึ่งจะทำให้ ผู้อ่านผู้ฟังเห็นคล้อยตาม โดยเรียงลำดับอย่างมีเหตุผล สัมพันธ์กันเป็นระเบียบ

จากนั้น ผู้เขียนเรียงลำดับเป็นขั้นตอนตามลำดับจากง่ายไปหายาก จากต้นไปหลัก จากรูปธรรมไปหนามธรรม จากหยาบไปหาละเอียด ซึ่งต้องมืองค์ประกอบ คือ คำนำ เนื้อเรื่องและคำลงท้าย

คำนำ คือคำขึ้นต้นมีลักษณะเป็นอาร์มภบทเริ่มเรื่อง เพื่อบอกแนวทางสำหรับปฏิบัติแก่ผู้ฟังผู้อ่าน (เขียน ๓-๔ บรรทัด)

เนื้อเรื่อง คือเนื้อหาที่มีเนื้อหาสาระสำคัญ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับคุณค่าในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ การศึกษา ความคิดสร้างสรรค์ ความประพฤติ ความบันเทิงใจโดยลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก จากต้นไปหลัก จากรูปธรรมไปหนามธรรม โดยมีเนื้อความเป็นเหตุเป็นผลกัน (เขียน ๑๕-๒๐ บรรทัด) เมื่อเขียนพอสมควร ต้องนำกระทู้รับ ที่มีเนื้อความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับเรื่องที่เขียนมาอ้าง ๓ พุทธศาสนสุภาษิต แล้วอธิบายความของกระทู้ธรรมนั้นต่อไป (เขียน ๗-๑๐ บรรทัด)

คำลงท้าย หมายถึงการรวบรวมความสำคัญของเรื่องที่ได้อธิบายตั้งแต่ต้น สรุปไว้โดยย่อๆ โดยให้มีหลักคิด คติธรรม สามารถประพฤติปฏิบัติได้ อันจะทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความซาบซึ้ง เห็นคล้อยตาม มีคุณค่า น่าเชื่อถือ ปฏิบัติตาม นำไปใช้ได้ (เขียน ๕-๗ บรรทัด)

๑.๒. โครงสร้างการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม

การเขียนวิชาการะทั้ธรรมเนียม มีรูปแบบหรือโครงสร้างการเขียน ๑๖ ขั้นตอนคือ

๔ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

(๑)พุทธศาสนสุภาษิต (ตั้ง).....

.....

..... คำแปล

.....

(๒) (อารัมภบท) ณ บัดนี้ จะได้อธิบายความแก่กระทู้ธรรมแห่งพุทธศาสนสุภาษิต ที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาและนำมาประพฤติปฏิบัติแก่ชาวพุทธบริษัททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นลำดับสืบไป

(๓) ดำเนินความว่า.../ความว่า.../คำว่า... (เลือกใช้สำนวนใดสำนวนหนึ่ง) (เขียนอธิบายกระทู้ตั้ง ๑๕-๒๐ บรรทัด)

.....

.....

.....

(๔) สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน.....ว่า

(๕)พุทธศาสนสุภาษิต(รับ).....

.....

..... คำแปล

.....

(๖) เลือกใช้สำนวนใดสำนวนหนึ่งตามวงเล็บ (๓) (เขียนอธิบายกระทู้รับ ๗-๑๐ บรรทัด)

.....

.....

.....
.....
.....
.....
.....

(๗) สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ว่า

(๘)พุทธศาสนสุภาษิต(รับ).....

.....
..... คำแปล

(๙) เลือกใช้จำนวนใดจำนวนหนึ่งตามวงเล็บ (๓) (เขียนอธิบายกระทู้รับ ๗-๑๐ บรรทัด)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

(๑๐) สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ว่า

(๑๑)พุทธศาสนสุภาษิต(รับ).....

.....
..... คำแปล

๖ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

(๑๒) เลื่อกใ้สำนวนใดสำนวนหนึ่งตามวงเล็บ (๓) (เขียนอธิบายกระทู้รับ ๗-๑๐ บรรทัด)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(๑๓) (สรุปความว่า.../สรุปความตั้งแต่ต้นจนจบว่า.../)
(เลื่อกใ้สำนวนใดสำนวนหนึ่ง)
(เขียนสรุปความ ๕-๗ บรรทัด)

.....

.....

.....

.....

.....

(๑๔) สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ได้ยกไว้เป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นว่า

(๑๕)(บาลี)

..... (ไทย)

.....
(ทั้งสองอย่างนี้วางกึ่งกลาง)

(๑๖) มีนัยดังพรรณนามาฉะนี้./ ดังพรรณนามาฉะนี้แล. (เลือก
ใช้สำนวนใดสำนวนหนึ่ง)

๑.๓ วิธีการเขียนกระทู้ธรรม

การเขียนกระทู้ธรรม มี ๒ แบบ คือ แบบวางตั้ง และแบบตีวง

การเขียนกระทู้ธรรมแบบวางตั้ง หมายถึงการอธิบาย
ความหมายของข้อธรรมนั้นๆ มาก่อนแล้วจึงค่อยขยายความให้กว้าง
พิสดารออกไป ดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น

การเขียนกระทู้ธรรมแบบตีวง หมายถึงการบรรยาย
เนื้อความไปก่อนแล้ว จึงวกเข้าหาความหมายของกระทู้ธรรมนั้น

ในวิธีการเขียนกระทู้ธรรมทั้ง ๒ แบบนั้น โดยมากนิยมใช้
แบบที่ ๑ คืออธิบายความหมายของคำจำกัดความก่อนแล้วจึงขยาย
ความให้ชัดเจนไปตามลำดับ

ดังนั้น เมื่อทราบหลักเกณฑ์และวิธีการแต่งกระทู้ธรรมแล้ว ต้อง
จดจำหลักเกณฑ์ ๓ ประการ และองค์ประกอบ ๓ ประการของการ
เขียนกระทู้ธรรมให้ได้แม่นยำ

นอกจากนี้ มีข้อที่ควรใส่ใจอยู่ ๓ ประการ คือ การใช้สำนวน
ภาษา ความสอดคล้อง และความสมบูรณ์ของกระทู้ธรรม

การใช้สำนวนภาษา ต้องรู้จักใช้ภาษา เขียนด้วยความประณีต
บรรจง ต้องคำนึงถึงภาษาที่ใช้ ภาษาที่ใช้ควรใช้ภาษาที่ไพเราะ เป็น
ถ้อยคำของสุภาพชน ซึ่งจัดเป็นความงามส่วนหนึ่งของการถ่ายทอด
ความรู้สึก จินตนาการความคิดออกมาเพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดี

ชาวซึ่งแก่ผู้อ่านผู้ฟัง การใช้สำนวนภาษา ต้องประกอบพร้อมด้วยหลัก ๒ ประการ คือ ความงามที่มองเห็นได้ ความงามที่สัมผัสได้ ซึ่ง **ความงามที่มองเห็นได้** เช่น ลายมือ ความสะอาด การจัดย่อหน้าวรรคตอน การใช้เครื่องหมายวรรคตอน การสะกดการ์นต์ การวางรูปแบบกระทุ้กรรม ทั้งภาษาบาลี และภาษาไทย ถูกต้อง เขียนให้เป็นระเบียบ เรียบร้อย อ่านง่าย สำหรับ**ความงามที่สัมผัสได้** คือการใช้ถ้อยคำ การเรียบเรียงประโยค การใช้สำนวนโวหาร การวางโครงเรื่อง คำนำ เนื้อเรื่อง คำลงท้าย

ความสอดคล้อง ผู้เขียนต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ เขียนเรื่องเรียงความเรื่องหนึ่งๆ โดยให้มีเนื้อหาสำคัญแก่ผู้อ่านผู้ฟัง ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับคุณค่าในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ การศึกษา ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นต้น และหากนำข้ออุปมาอุปไมย โวหาร และสาธกมาประกอบเนื้อความที่แต่งก็จะทำให้เรื่องน่าอ่านเพิ่มมากขึ้น

ในเวลาเขียนกระทุ้กรรม ต้องคำนึงเป็นพิเศษและเน้นข้อความที่ควรเน้น ผู้เขียนควรขยันหมั่นทำแบบฝึกหัด สังเกตหาความรู้เพิ่มเติมประสบการณ์ก็เขียนกระทุ้กรรมได้ดี

ความสมบูรณ์ การเขียนกระทุ้กรรมจะได้คะแนนดี ต้องมีลักษณะสำคัญ ๑๖ ข้อ ดังนี้

(๑) การเขียนสุภาษิตสนามหลวง เขียนกึ่งกลางหน้ากระดาษ ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย

(๒) เขียนอารัมภบท ณ บัดนี้ จะได้อธิบายความแก่กระทุ้กรรมแห่งพุทธศาสนสุภาษิต ที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้น เพื่อเป็น

แนวทางการศึกษาและนำมาประพุดิปฏิบัติแก่ชาวพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นลำดับ ให้เขียนย่อหน้า ๕-๖ ตัวอักษร

(๓) เมื่อจบแล้ว และเริ่มการอธิบายเนื้อความให้ย่อหน้าใหม่ การย่อหน้าให้ตรงกับย่อหน้าของอาร์มภพ ด้วยคำขึ้นต้นว่า ดำเนินความว่า.../ความว่า... (เขียนอธิบายกระทู้ตั้ง ๑๕-๒๐ บรรทัด)

(๔) เมื่อจบการอธิบายความแล้ว ก่อนเริ่มอธิบายเนื้อความของพุทธศาสนสุภาษิตเชื่อม(รับ) ให้ย่อหน้าใหม่ เหมือนตอนที่ ๓ และก่อนที่จะยกพุทธศาสนสุภาษิตมาเชื่อม ต้องบอกที่มาของพุทธศาสนสุภาษิตนั้นด้วยว่า สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน..... ว่า

(๕) การเขียนพุทธศาสนสุภาษิตเชื่อมและคำแปลนั้น ให้เขียนกึ่งกลางหน้ากระดาษ เหมือนกับการเขียนพุทธศาสนสุภาษิต ขึ้นตอนที่ ๑

(๖) ก่อนอธิบายเนื้อความให้ย่อหน้าใหม่ ย่อหน้าให้ตรงกับย่อหน้าของอาร์มภพ ด้วยคำขึ้นต้นว่า ดำเนินความว่า.../ความว่า... (เขียนอธิบายกระทู้รับ ๗-๑๐ บรรทัด)

(๗) ก่อนจะยกพุทธศาสนสุภาษิตมาเชื่อมต้องบอกที่มาของพุทธศาสนสุภาษิตนั้นด้วยว่า สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน..... ว่า

(๘) การเขียนพุทธศาสนสุภาษิตเชื่อมและคำแปลนั้น ให้เขียนกึ่งกลางหน้ากระดาษ เหมือนกับการเขียนพุทธศาสนสุภาษิต ขึ้นตอนที่ ๑

๑๐ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

(๙) ก่อนอธิบายเนื้อความให้ย่อหน้าใหม่ ย่อหน้าให้ตรงกับย่อหน้าของอาร์มภท ด้วยคำขึ้นต้นว่า ดำเนินความว่า.../ความว่า... (เขียนอธิบายกระทู้รับ ๗-๑๐ บรรทัด)

(๑๐) ก่อนจะยกพุทธศาสนสุภาษิตมาเชื่อมต้องบอกที่มาของพุทธศาสนสุภาษิตนั้นด้วยว่า สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน..... ว่า

(๑๑) การเขียนพุทธศาสนสุภาษิตเชื่อมและคำแปล ให้เขียนกึ่งกลางหน้ากระดาษ เหมือนกับการเขียนพุทธศาสนสุภาษิต ชั้นตอนที่ ๑

(๑๒) ก่อนอธิบายเนื้อความในย่อหน้าใหม่ ย่อหน้าให้ตรงกับย่อหน้าของอาร์มภท ด้วยคำขึ้นต้นว่า ดำเนินความว่า.../ความว่า... (เขียนอธิบายกระทู้รับ ๗-๑๐ บรรทัด)

(๑๓) สรุปความ ให้ย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่ ย่อหน้าให้ตรงกับย่อหน้าของอาร์มภท ด้วยคำว่า สรุปความว่า.../ (เขียนสรุปความ ๕-๗ บรรทัด)

(๑๔) เมื่อสรุปความแล้ว ให้ใช้คำว่า สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ได้ลิขิตไว้ เป็นนิกเขปท ณ เบื้องต้นว่า

(๑๕) เขียนพุทธศาสนสุภาษิตเชื่อมและคำแปลนั้น ให้เขียนกึ่งกลางหน้ากระดาษ เหมือนกับการเขียนพุทธศาสนสุภาษิต ชั้นตอนที่ ๑

(๑๖) บรรทัดสุดท้าย ให้เขียนคำว่า มีนัยดังพรรณนามาฉะนี้ โดยเขียนขีดขอบซ้ายมือ

ตอนที่ ๒

การแต่งกระทู้ธรรม ตามแนวข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง

๒.๑ วิธีการแต่งวิชากระทู้ธรรม

การแต่งกระทู้ธรรมตามแนวข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง และธรรมศึกษาสนามหลวง ต้องมีหลักในการคิดวิเคราะห์ถึงหลักเกณฑ์การเขียนกระทู้ธรรม ควรจับหลักที่กล่าวมาข้างต้นให้ได้ คือ ตีความหมาย ขยายความหมายตั้งเงื่อนไขอธิบาย เมื่อจับหลักเกณฑ์ได้แล้วต้องรู้จักคิดวิเคราะห์กระทู้ธรรม โดยอาศัย การเรียน และประสบการณ์จึงจะสามารถมองเห็นและเชื่อมโยงถึงกันได้ การคิดวิเคราะห์ กระทู้ตั้ง มีวิธีการ ๕ ประการ คือ

๑. จับประเด็นของกระทู้ตั้ง
๒. หาเหตุและผลของกระทู้ตั้ง
๓. ใช้โวหารที่สอดคล้องมาอธิบายเชื่อมโยง
๔. สรุปข้อความเชื่อมโยงของกระทู้รับที่เตรียมไว้
๕. ใช้สำนวนภาษา

หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ให้นักเรียนแต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๓ สุภาษิต บอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย ห้ามอ้าง

๑๒ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

สุภาสิตซ้ำซ้อนกัน แต่จะอ้างซ้ำคำภีร์ได้ ไม่ห้าม สุภาสิตที่อ้างมานั้น ต้องเขียนเรียงความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ในชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๓ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๒.๒ ขอบเขตของนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

ขอบเขตของนักธรรมชั้นเอก วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หรือเรียกสั้นๆ ว่า วิชากระทู้ธรรม ตามหนังสือพุทธศาสนสุภาสิต เล่ม ๓ มีพุทธศาสนสุภาสิต แบ่งเป็น ๑๗ หมวด จำนวน ๒๑๘ สุภาสิต กล่าวคือ

๑. อัตตวรรค	: หมวดตน	๓	สุภาสิต
๒. อัปมาทวรรค	: หมวดไม่ประมาท	๖	สุภาสิต
๓. กัมมวรรค	: หมวดกรรม	๔	สุภาสิต
๔. กิเลสวรรค	: หมวดกิเลส	๒๖	สุภาสิต
๕. ขันติวรรค	: หมวดอดทน	๓	สุภาสิต
๖. จิตตวรรค	: หมวดจิต	๙	สุภาสิต
๗. ทานวรรค	: หมวดทาน	๔	สุภาสิต
๘. ธิมมวรรค	: หมวดธรรม	๓๑	สุภาสิต
๙. ปกิณณกวรรค	: หมวดเบ็ดเตล็ด	๔๒	สุภาสิต
๑๐. ปัญญาวรรค	: หมวดปัญญา	๗	สุภาสิต
๑๑. บุคคลวรรค	: หมวดบุคคล	๕๒	สุภาสิต
๑๒. มัจจุวรรค	: หมวดความตาย	๓	สุภาสิต
๑๓. วาจาवรรค	: หมวดวาจา	๖	สุภาสิต
๑๔. วิริยวรรค	: หมวดความเพียร	๕	สุภาสิต

๑๕. สามัคคีวรรค : หมวดความม้คคี ๓ สุภาษิต
 ๑๖. สี่ลวรรค : หมวดศีล ๖ สุภาษิต
 ๑๗. เสวนาวรรค : หมวดคบหา ๘ สุภาษิต

สำหรับธรรมเนียมศึกษาชั้นเอก วิชาการะทั้ธรรมเนียม ก็ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ เช่นกัน แต่กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ

๑. อัปปรมาทวรรค : หมวดไม่ประมาท ๖ สุภาษิต
 ๒. จิตตวรรค : หมวดจิต ๗ สุภาษิต
 ๓. ธัมมวรรค : หมวดธรรม ๓๑ สุภาษิต
 ๔. วิริยวรรค : หมวดความเพียร ๕ สุภาษิต
 ๕. สามัคคีวรรค : หมวดความสามัคคี ๓ สุภาษิต

ในสุภาษิต ๑๗ หมวด รวม ๒๑๘ พุทธศาสนสุภาษิต เพื่อเตรียมตัวและไม่ประมาท ท่องได้หมวดละ ๓ สุภาษิต ก็จะทำให้เข้าสอบมั่นใจยิ่งขึ้น

สำหรับธรรมเนียมศึกษาชั้นเอก ในหนังสือเล่มนี้ได้แต่งอธิบายสุภาษิตทั้ง ๕ หมวด คือ หมวดไม่ประมาท หมวดจิต หมวดธรรม หมวดความเพียร และหมวดความสามัคคี ครบทั้ง ๕๔ สุภาษิต

๒.๓ ตัวอย่างข้อสอบวิชาการะทั้ธรรมเนียมสนามหลวง

จะได้นำพุทธศาสนสุภาษิตที่เคยออกสอบธรรมเนียมสนามหลวงของนักธรรมชั้นเอก และธรรมเนียมศึกษาชั้นเอก ในปี พ.ศ. ต่างๆ มาเพื่อเรียนรู้ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง

ข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอก ปี ๒๕๔๔

อปรปมตตทา มุญเจยยุย น หิ มุญเจยยุย ปาปิกั

โมกฺโข กฺลฺยาณียา สาธุ มุตฺวา ตปฺปติ ปาปิกั

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ มีศีลตั้งงาม
ตั้งความดำริไว้ให้ดี คอยรักษาจิตของตน

ที่.มหา. ๑๐/๑๔๒

ข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอก ปี ๒๕๔๔

อจินฺติตมฺปิ ภวติ จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ

น หิ จินฺตตามยา โภคา อิตฺถียา ปุริสฺสฺส วา

สิ่งที่ไม่ได้คิดไว้ ย่อมมีได้ สิ่งที่ได้คิดไว้ ก็เสียหายได้ โภคะของ
สตรีหรือบุรุษที่สำเร็จได้ด้วยนิกเขาไม่มีเลย

ฐ. ชา. มหา. ๒๘/๑๖๗

ข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอก ปี ๒๕๔๕

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหิสฺสา สญฺญโม ทโม

ส เว วนฺตมฺโล ธิโร โส เถโรติ ปวฺจฺจติ

ผู้ใดมีความสัตย์ มีธรรม มีความไม่เบียดเบียน มีความสำรวมและ
มีความข่มใจ ผู้นั้นแล ชื่อว่าผู้มีปัญญา หมดมลทิน เขาเรียกท่านว่า
เถระ

(พทุฎ) ฐ. ๓. ๒๕/๕๐

ข้อสอบวิชาการะทัตธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอกปี ๒๕๔๕

ตณฺหา ชเนติ ปุริส จิตตมสฺส วิธาวติ

สตฺโต สํสารมาปาที ทุกฺขมสฺส มหพฺภาย

ตณฺหายังคนให้เกิด จิตของเขาอย่าอวมวิงพลาณ สัตว์ยัง
ท่องเที่ยวไป จึงมีทุกข์เป็นภัยใหญ่

(พุทธ) ส. ส. ๑๕/๕๑

ข้อสอบวิชาการะทัตธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอกปี ๒๕๔๗

กายสุจึ วาจาสุจึ เจโตสุจิมนาสวํ

สุจึ โสเจยฺยสมฺปนฺนํ อากฺโข นิินฺหาตปาปกํ

บัณฑิตกล่าวถึงผู้มีกายสะอาด มีวาจาสะอาด มีใจสะอาด
ไม่มีอาสวะ ถึงพร้อมด้วยความสะอาด ล้างบาปแล้ว ว่าเป็นผู้สะอาด

(พุทธ) อ.ง. ต.ก. ๒๐/๓๕๒

ข้อสอบวิชาการะทัตธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอกปี ๒๕๔๗

วิวาทํ ภยโต ทิสฺวา อวิวาทญฺจ เขมโต

สมคฺคา สขิลลา โทถ เอสสา พุทฺธานุสาสนี

ท่านทั้งหลายจงเห็นความวิวาทโดยความเป็นภัยและ
ความไม่วิวาท โดยความปลอดภัยแล้ว เป็นผู้พร้อมเพรียง มีความ
ประนีประนอมกันเถิด นี่เป็นพระพุทธานุสาสนี

(พุทธ) พ. จ.รียา. ๓๓/๕๙๕

ข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอก ปี ๒๕๔๘

ปมาทํ ภยโต ทิสฺวา อปฺปมาทญฺจ เขมโต

ภาเวถฺจกํ มคฺคํ เอสา พุทฺธานุสาสนี

เห็นความประมาทเป็นภัย และเห็นความไม่ประมาทเป็น
ความปลอดภัยแล้ว พึงเจริญมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นพุทธานุสาสนี

(พุทฺธ) ชุ. จริยา. ๓๓/๕๙๕

ข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอก ปี ๒๕๔๘

โอบุทยานุสาเสยฺย อสพฺภา จ นิวารเย

สตัดฺ หิ โส ปิโย โหติ อสตัดฺ โหติ อปฺปิโย

บุคคลควรเตือนกันควรสอนกัน และป้องกันจากคน
ไม่ดีเพราะเขาย่อมเป็นที่รักของคนดี แต่ไม่เป็นที่รักของคนไม่ดี

(พุทฺธ) ชุ. ฎ. ๒๕/๒๕

ข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอก ปี ๒๕๔๘

เย จ สีเลน สมฺปนฺนา ปญฺญาชฺชุปฺสเม รตา

อารกา วิรตา อีรา น โหนฺติ ปรปตฺติยา

ผู้มีปัญญาเหล่าใด ประกอบด้วยศีล ยินดีในความสงบ ด้วย
ปัญญา ผู้มีปัญญาเหล่านั้นเว้นไกลจากความชั่วแล้วไม่ต้องเชื่อผู้อื่น

(โพธิสตุต) ชุ. ชา. จตุกก. ๒๗/๑๔๓

ข้อสอบวิชากระทู้ธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอก ปี ๒๕๔๘

หิณํ ธมฺมํ น เสเวยฺย ปมาเทน น สิวเส

มิจฺฉาทิฏฺฐิํ น เสเวยฺย น สिया โลกวฑฺฒโน

ไม่ควรเสพธรรมที่เลว ไม่ควรอยู่กับความประมาท ไม่ควร
เสพมิจฉาทิฏฐิ์ ไม่ควรเป็นคนรกโลก

(พุทฺธ) ชุ. ฎ. ๒๕/๓๓

ข้อสอบวิชาการะพุทธธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอกปี ๒๕๕๐

โอวาทยานุสาเสยย อสพฺภา จ นิวารเย

สตํ หิ โส ปิโย โหติ อสตํ โหติ อปิโย

บุคคลควรเตือนกัน ควรแนะนำสั่งสอนกัน และป้องกัน
จากคนไม่ดี แต่เขาย่อมเป็นที่รักของคนดี ไม่เป็นที่รักของคนไม่ดี

(พุทธ) พุ.ธ. ๒๕/๒๕

ข้อสอบวิชาการะพุทธธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอกปี ๒๕๕๐

สามคฺยเมว สิกฺขเขต พุทฺธเหตุํ ปสฺสิตํ

สามคฺยรโต ธมฺมภูโจ โยคกฺขเมมา น ธํสฺติ

พึงศึกษาความสามัคคี ความสามัคคีนั่นท่านผู้รู้ทั้งหลาย
สรรเสริญแล้ว ผู้ยินดีในสามัคคีตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่คลาดจาก
ธรรมอันเกษมจากโยคะ

(พุทธ) พุ.ชา.ไตรส ๒๗/๓๔๖

ข้อสอบวิชาการะพุทธธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอกปี ๒๕๕๑

วิวาทํ ภยโต ทิสฺวา อวิวาทญจ เขมโต

สมคฺคา สขิลลา โหถ เอส พุทฺธานุสาสนี

ท่านทั้งหลายเห็นความวิวาทโดยความเป็นภัย และความ
ไม่วิวาทโดยความเป็นธรรมอันเกษม (จากภัย) แล้วจึงเป็นผู้พร้อมเพรียง
มีความประนีประนอมกันเกิด นี้เป็นพระพุทธานุสาสนี

(พุทธ) พุ.จริยา. ๓๓/๕๙๕

ข้อสอบวิชาพระพุทธธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอกปี ๒๕๕๑

ทวนนิกคหสฺส ลหุโน **ยตุถ กามนิปาติโน**
จิตตสฺส ทมโถ สาทู **จิตตํ ทนตํ สุขาวหํ**

การฝึกจิตที่ข่มยากที่เบา มักตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่
เป็นความดี (เพราะว่า) จิตที่ฝึกแล้ว นำสุขมาให้

(พุทธ) พุ.ธ. ๒๕/๑๙

ข้อสอบวิชาพระพุทธธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอกปี ๒๕๕๓

วิวาหํ ภยโต ทิสฺวา **อวิวาทญฺจ เขมโต**
สมคฺคา สขิลลา โถถ **เอสา พุทฺธานุสาสนี**

ท่านทั้งหลายจงเห็นความวิวาทโดยความเป็นภัย และความ
ไม่วิวาทโดยความปลอดภัยแล้วเป็นผู้พร้อมเพียง มีความประนี
ประนอมกันเถิด นี่เป็นพระพุทธานุสาสนี

(พุทธ) พุ. จริยา. ๓๓/๕๙๕

ข้อสอบวิชาพระพุทธธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอกปี ๒๕๕๓

สามคฺยเมว ลิกฺเขต **พุทฺธเหตุํ ปสฺสิตํ**
สามคฺยรโต ธมฺมฏฺโฐ **โยคฺกฺเขมา น ธัสฺติ**

ทั้งศึกษาความสามัคคี ความสามัคคีนั้นท่านผู้รู้ทั้งหลาย
สรรเสริญแล้ว ผู้ยินดีในสามัคคีตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่คลาดจากธรรมอัน
เกษมจากโยคะ

(พุทธ) พุ. ขา. เตรธ. ๒๗/๓๔๖

๒.๔ ตัวอย่างการแต่งวิชาการะพุทธธรรม ทั้งนักธรรมและธรรมศึกษา

ข้อสอบวิชาการะพุทธธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอกปี ๒๕๔๕

ยมหิ สจจญจ ธมโม จ อหีสา สญญโม ทโม
ส เว วนุตมโล ธิโร โส เถโรติ ปวุจจติ

ผู้ใดมีความสัจย์ มีธรรม มีความไม่เบียดเบียน มีความ
สำรวมและมีความข่มใจ ผู้นั้นแล ชื่อว่าผู้มีปัญญา หมดมลทิน
เขาเรียกท่านว่าเถระ

(พุทธ) พ. ธ. ๒๕/๕๐

ณ บัดนี้ จะได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิต
ที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและนำมา
ประพุดติปฏิบัติแก่พุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นลำดับสืบ
ต่อไป

ดำเนินความว่า คำว่า สัจจะ หมายถึงความซื่อสัตย์มีความ
ประพุดติเที่ยงตรง มั่นคงต่อคำพูดไม่โลเล เหลาะแหละ เหลวไหล ตั้งใจ

ว่าจะทำอะไรแล้วก็ต้องทำจนสำเร็จ มีความเชื่อตรงต่อเวลาต่อหน้าที่ การงานต่อบุคคลและต่อตนเอง ก็จัดว่าเป็นคนที่มีสัจจะวาจา เพราะสัจจะวาจานั้น ก็คือคำพูดของเราเอง จะต้องเที่ยงตรง เพราะก่อนพูดเราเป็นนายคำพูด แต่หลังพูดคำพูดเป็นนายเรา ดังนั้น คนเราต้องรักษาสัจจะของตน คำว่า ธรรม คือคำสอนของพุทธเจ้าล้วนแล้วแต่มีเหตุผลเชื่อถือได้ เช่นธรรมะฝ่ายดีคือหิริความละอายแก่ใจ โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป ถ้าบุคคลใดนำเอาธรรมสองอย่างนี้ไปใช้ประจำใจ บุคคลนั้นจะไม่กล้าทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลัง คำว่า อหิงสา คือการไม่เบียดเบียนกันทั้งทางกาย วาจาและใจ เป็นหลักธรรมที่ให้เกียรติกันและกัน ไม่ทำร้ายกัน คำว่า สัจญญะ คือความสำรวมระวังจิตนั้น คือสติยังประโยชน์สำเร็จได้ในที่ทั้งปวง ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งตนเองและผู้อื่น ทั้งโลกนี้และโลกหน้า คำว่า ความข่มใจ คือรู้จักข่มจิตข่มใจตนเองคือทมะ หมายถึงความไม่ถือไม่เอาแต่อารมณ์ของตนเป็นใหญ่ ยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น เช่นสามีกับภรรยายอมรับฟังเหตุผลของกันและกัน ถูกยอมเชื่อฟัง คำว่ากล่าวตักเตือนของพ่อแม่อย่างนี้เป็นต้น บุคคลผู้มีคุณธรรมทั้ง ๕ นี้คือสัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัจญญะ และทมะแล้ว ย่อมได้รับประโยชน์เกิดความเลื่อมใสประพฤติ ปฏิบัติอยู่ในคุณธรรมเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น นับได้ว่าเป็นผู้มีปัญญา ชาวโลกมักเรียกผู้มีธรรมว่าเป็นพระเถระ ผู้มีประสบการณ์มาก และจะมีประสบการณ์อย่างไรก็ตาม จำต้องมีปัญญาคบคู่กัน เพราะปัญญาช่วยให้ตัดสินใจอะไรได้ง่าย และทำให้ผู้ใช้ปัญญามีชื่อเสียงและมีความสุข สมดังพุทธ

ศาสนสุภาषิตที่มาจากพุทธทศนิกาย เถรคาถาว่า

ปญญา สุตวิจฉินิ ปญญา กิตติสิโลกวฑฒนิ

ปญญาสहित นโร อธิ อปี ทุกุเชสุ สุขานิ วินุทติ

ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสิ่งที่ฟังแล้ว ปัญญาเป็นเครื่อง
เพิ่มพูนเกียรติคุณและชื่อเสียง คนผู้ประกอบด้วยปัญญาในโลกนี้ แม้
ในความทุกข์ก็หาความสุขได้

ดำเนินความว่า หากคนเรามีปัญญา มีความรอบรู้ ความ
เข้าใจ ในเหตุและผลว่าดีหรือชั่ว มีคุณหรือมีโทษ มีประโยชน์หรือ
ไม่มีประโยชน์ รอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามความเป็นจริง รู้แจ้งใน
สิ่งต่างๆ คือมีปัญญา ๒ อย่าง ได้แก่ โลกียปัญญา รอบรู้ในระดับโลกีย์
คือ รู้เกี่ยวกับศิลปวิทยา และโลกุตตรปัญญา รู้ระดับที่พ้นจากโลก รู้
เหนือโลก ความรู้ที่ทำให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ รู้ในระดับมรรค ผล
และนิพพาน ปัญญาที่เป็นเครื่องวินิจฉัยสิ่งที่ฟังแล้ว มีประโยชน์
มากมาย เช่นผู้มีปัญญา หากได้ฟังสิ่งใดแล้ว ก็นำเรื่องนั้นมาไตร่ตรอง
พิจารณา แกะไขสิ่งที่ผิด นำสิ่งที่ดีที่ถูกต้องไปประยุกต์ใช้ ไปพัฒนา
ตนซึ่งเป็นปัญญาที่เกิดจากการฟัง ปัญญาที่พัฒนาดีจะเพิ่มพูนชื่อ
เสียงและเกียรติยศ แม้พระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ก็อาศัยปัญญาของ
พระองค์พิจารณาใคร่ครวญ จนบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ก็ล้วน
แต่อาศัยปัญญาของตนทั้งนั้น คนผู้มีปัญญาแม้เกิดความทุกข์
ก็สามารถปรับวิกฤตให้เป็นโอกาสได้ สร้างความสุขแม้ในความทุกข์
ให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้น คนมุ่งจะมีปัญญา ต้องสร้างปัญญาทั้ง ๓ คือ ฟัง
ให้มาก ฟังแล้วนำมาคิด คิดแล้วลงมือปฏิบัติก็จะเกิดปัญญา รู้แจ้ง

๒๒ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

เห็นจริง แม้ต้องประสบความทุกข์เดือดร้อน สามารถมองสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขแม้ในความทุกข์ที่ประสบอยู่ ด้วยการใช้ปัญญาไตร่ตรอง แยกแยะเหตุผลไม่แสดงอาการเป็นทุกข์ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ผู้มีปัญญาได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษ เป็นคนดีที่สังคมปรารถนา อยากอยู่ใกล้ซิด ฟังคำสอน ซึ่งคนดีเป็นผู้ที่คนทั้งหลายอยากใกล้ซิดสนิทสนมด้วย เพราะท่านสัตบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นคนมีเหตุผลให้สิ่งที่ให้ยาก ทำกรรมที่ทำได้ยาก สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาจากขุททกนิกายชาดก ทุกนิบาตว่า

ทุทฺทํ ทมมานันํ ทุกฺกริ กมฺมกุกฺกพฺพตํ
อสนฺโต นานุกฺกพฺพนฺติ สตํ ธมฺโม ทฺรณฺวโย

เมื่อสัตบุรุษให้สิ่งที่ให้ยาก ทำกรรมที่ทำได้ยาก, อสัตบุรุษยอมทำตามไม่ได้ เพราะธรรมของสัตบุรุษยากที่อสัตบุรุษจะประพฤติดีตาม

ดำเนินความว่า สัตบุรุษประกอบด้วยธรรมของคนดี คือ ผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล คนเราไม่ว่าจะจนหรือรวยก็ตาม ถ้าประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้

แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดก็จะได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษ
 ดังนั้นสัตบุรุษจึงมีสติปัญญารู้แจ้งตามที่เป็นอย่างจริง มีอัธยาศัยไมตรีต่อก
 กามารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่เข้ามากระทบได้ชื่อว่าเป็น
 เป็นสัตบุรุษแท้จริง สัตบุรุษมีกายวาจาและใจสงบ คิดทำแต่สิ่งที่ดีมี
 ประโยชน์ ละเว้นสิ่งที่เป็นโทษเสีย สัตบุรุษมีอุปนิสัยเกื้อกูลต่อ
 สรรพสัตว์เกื้อกูลแนะนำโดยไม่เลือกชั้นวรรณะเพียงต้องการให้พ้น
 จากทุกข์ให้ถึงสุขโดยส่วนเดียว สัตบุรุษเมื่อมีชีวิตอยู่ประกอบแต่คุณ
 ความดีไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ดำรงมั่นในคุณธรรม ดำรงอัตภาพ
 อยู่ด้วยความสุภาพ สบายใจ คิด ทำ พูดแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์โอบอ้อม
 อารี วลีไพเราะ สงเคราะห์คนอื่นด้วยน้ำใจ ซึ่งผลของการทำดีเช่นนี้ มา
 จากพื้นฐานที่เป็นปกติรักษารให้ และการให้เช่นนี้ ทำให้ผู้เป็นสัตบุรุษ
 ได้รับผลตามสิ่งที่ให้ให้ของชอบใจ ก็ได้ของชอบใจ หรือผู้ให้ของประเสริฐ
 ย่อมถึงฐานะอันประเสริฐ ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาในอังคุตตรนิกาย
 ปัญจกนิบาตว่า

มนาปทายี ลภเต มนาป

อคคสฺส ทาตา ลภเต ปุณฺคํ

วรสฺส ทาตา วรลาภี จ โหติ

เสฏฺฐนุทโท เสฏฺฐมฺเปติ จานํ

ผู้ให้ของชอบใจ ย่อมได้ของชอบใจ ผู้ให้ของ

เลิศ ย่อมได้ของเลิศ ผู้ให้ของดี ย่อมได้ของดี ผู้ให้

ของประเสริฐ ย่อมถึงฐานะอันประเสริฐ

ดำเนินความว่า ผู้เป็นสัตบุรุษให้ของชอบใจ คือให้ของที่คัดสรรแล้วอย่างดี ของที่ถูกต้องแก่ผู้ที่ได้รับ ให้ของที่ดีที่สุดจากสิ่งที่คัดสรร ของที่คัดเลือกมาเป็นพิเศษ ให้ของดี คือให้สิ่งของที่ยังใช้ประโยชน์ได้ ของที่ยังไม่เกิดความเสียหาย หรือให้ของประเสริฐให้ของที่ให้ด้วยความเต็มใจ สิ่งของที่ให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทั้งก่อนให้ก็มีใจดี กำลังให้ก็มีจิตเลื่อมใส หลังจากให้แล้วมีใจเบิกบาน อิ่มเอิบใจ อีกนัยหนึ่งให้ของประเสริฐ หมายถึงการให้ธรรมะเป็นทาน ซึ่งการให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทุกอย่างที่กล่าวมา ย่อมได้ฐานะอันประเสริฐ คือจะประสบความสำเร็จเป็นผู้ไม่ตกต่ำ ไม่ไปอบายภูมิ เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ มีอายุยืนไม่เสียชีวิตก่อนวัยอันควร ถึงพร้อมด้วยเกียรติยศชื่อเสียง มีศถาบรรดาศักดิ์ มีชื่อเสียง มีคนแวดล้อมมากมายและเข้าถึงฐานะอันประเสริฐสูงสุดได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ดังนั้น ผู้ให้ของชอบใจก็ดี ให้ของเลิศก็ดี ให้ของดี ก็ดี ให้ของประเสริฐก็ดี ย่อมได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และอำนวยให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน

สรุปความว่า การมีประสบการณ์ เป็นเถระ มีคนยกย่องบูชา มีชื่อเสียง ต้องมีความเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม คือมีความสัตย์ มีธรรมประจำใจ มีความไม่เบียดเบียน มีความสำรวม และมีความข่มใจ ซึ่งการจะทำเช่นนี้ล้วนมีปัญญาเป็นส่วนสนับสนุนที่สำคัญ เพราะคนที่มีปัญญาจะแยกแยะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดได้ดี รู้จักเว้นความชั่ว บำเพ็ญความดี หมั่นปฏิบัติธรรม ก็จะมีบรรลุดูธรรม เป็นผู้หมดมลทิน มีความบริสุทธิ์ใจ ไม่มีโลกโกรธ หลงเป็นต้น เมื่อได้บรรลุดูธรรมแล้ว ก็ให้สิ่งที่ดี ที่เลิศ ทำให้เป็นที่รักของคนทั้งหลาย ดังนั้น การให้เป็น

หน้าที่ของคนเราที่จะต้องทำ เพื่อทำบุญไว้ในชาตินี้ เมื่อตายไปจะได้รับผลในชาติหน้า และหากให้ธรรมะเป็นทาน สอนให้ผู้อื่นได้บรรลุมรรคผลนิพพาน มีคุณสมบัติที่พร้อมด้วยหลักธรรมดั่งที่กล่าวมาก็เป็นพระเถระ ผู้มีปัญญา ไร้มลทิน นำพาให้พระพุทธศาสนาดำรงมั่นอยู่ตลอดไป สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกไว้เป็นนิกเขบตบเบื้องต้นนั้นว่า

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ฌมฺโม จ อหิสา สญฺญโม ทโม
ส เว วนฺตมโล ติโร โส เถโรติ ปวฺจจติ

ผู้ใดมีความสัตย์ มีธรรม มีความไม่เบียดเบียน มีความ
สำรวมและมีความข่มใจ ผู้นั้นแล ชื่อว่าผู้มีปัญญา หมดมลทิน
เขาเรียกท่านว่าเถระ

มีนัยดังพรรณนามาฉะนี้แล.

ข้อสอบวิชาการพระพุทธธรรมสนามหลวง ธรรมศึกษาชั้นเอก ปี ๒๕๔๕

ตณฺหา ชเนติ ปุริสํ

จิตตมสฺส วิธาวติ

สตโต สํสารมาปาที

ทุกฺขมสฺส มหพฺภยํ

ตัณหายังคนให้เกิด จิตของเขาย่อมวิงพลา้น สัตว์ร้าย

ท่องเที่ยวไป จึงมีทุกข์เป็นภัยใหญ่

(พุทธ) ส. ส. ๑๕/๕๑

ณ บัดนี้ จะได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิต
ที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและนำมา
ประพุดติปฏิบัติแก่พุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นลำดับสืบ
ต่อไป

ดำเนินความว่า คำว่า ตัณหา คือความอยาก ความกำหนด
เป็นกิเลสที่เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ทั้งปวง เพราะเป็นความอยาก
ไม่สิ้นสุด ตัณหาคือความอยากของมนุษย์เป็นธรรมฝ่ายอกุศล
มี ๓ อย่าง คือ (๑) กามตัณหาความอยากในอารมณ์ที่น่าใครคือ
ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่าชอบใจแล้วเกิดความกำหนดยินดี

ตัดใจเมื่อเกิดความยินดีตัดใจก็คิดปรารถนาอยากให้เห็นรูป ฟังเสียง
 ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสสิ่งที่น่าชอบใจเช่นนั้นอีก ด้วยความตั้งใจและ
 คิดอยากได้เช่นนี้อีก เรียกว่าความเป็นเหตุแห่งทุกข์ (๒) ภาวตัณหา
 ความอยากมีอยากเป็นเช่นอยากมีบ้าน อยากมีรถ อยากเป็นทหาร
 อยากเป็นผู้ว่า อยากเป็นรัฐมนตรี อยากเป็นนายกรัฐมนตรีนั่น เป็นต้น
 (๓) วิภวตัณหา ความไม่อยากคือไม่อยากมีไม่อยากเป็น หมายถึง
 ความอยากพ้นจากสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ ฉะนั้น ตัณหาจึงเปรียบได้ว่าเป็น
 ที่ยิ่งใหญ่กว่าแม่น้ำ หมายความว่าแม่น้ำแม้กว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม
 ยังสามารถให้เต็มด้วยน้ำได้ ในทางกลับกัน ตัณหายิ่งเต็มมาก ยิ่ง
 พร่องลงเรื่อยๆ ตัณหาเป็นสิ่งที่กระตุ้นใจให้คนเราดิ้นรนแสวงหามิได้
 ขาด เช่น อยากได้บ้านสวยๆ ใจเราก็ดิ้นรนไปหางานทำเพื่อหาเงิน
 มาสร้างบ้าน ร้ายแรงไปกว่านั้น ถ้าหากไม่ได้ตั้งใจ ตัณหาจะพาให้เกิด
 ความโลภอยากได้ของของคนอื่นมาเป็นของตนในทางที่ผิด ความ
 โลภเมื่อเกิดขึ้นแล้วเป็นทางให้คนทำชั่วได้ทุกอย่าง เช่น ทำร้ายเจ้าของ
 ทรัพย์ ใจ ปล้น ฆ่า โกหกหลอกลวง ความดีต่างๆ เช่น ศีล ความซื่อ
 สัตย์ เมตตา หิริโอตตปปะ ความกตัญญูกตเวทีย่อมถูกทำลาย ที่
 ว่า ตัณหายังคนให้เกิด คือคนที่ยังมีความทะยานอยากในภพ ก็จะต้อง
 เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ด้วยอำนาจแห่งกิเลสตัณหา ท่านเปรียบ
 เหมือนยางในเมล็ดพืช เมื่อเมล็ดพืชยังมียางอยู่ย่อมงอกขึ้นฉับไฉน
 คนที่ยังมีตัณหาที่เปรียบเหมือนยาง ก็ย่อมที่จะต้องเกิดอยู่ในภพ
 ฉับนั้น มีการตายเกิดในภพในชาติไม่มีวันจบสิ้น เพราะจิตของคนที่มี
 ตัณหา ย่อมไม่รู้จักอิม ตกเป็นทาสแห่งตัณหาตลอด จิตคนที่มีตัณหา

วิ่งพล่านไปหาความสุขได้ยาก จำต้องท่องเที่ยวไปอยู่ในวิภวสังสาร
ตลอด ไม่อาจพ้นจากกองทุกข์ทั้งมวล มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น
เมื่อคนเรายังมีตัณหา เกิดอยู่จึงต้องมีทุกข์เป็นภัยใหญ่ อย่างไรก็ตาม
เมื่อตัณหาเกิดขึ้น พึงพยายามทำใจให้เข้มแข็งอดทน ยับยั้ง
ซึ่งใจไว้ข่มใจไม่ให้คิดใฝ่ต่ำ เพราะจะทำให้จิตใจเศร้าหมอง การที่
จะสามารถดับกิเลสตัณหาได้สิ้นเชิง การที่คนเราปฏิบัติธรรมตามหลัก
อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็จะเป็นทางแห่งความพ้นทุกข์ ไม่ตกไปในบ่วง
แห่งมาร สามารถก้าวข้ามบ่วงแห่งมารได้ มารหาเท่าไรก็หาไม่พบ
เพราะสิ้นอาสวกิเลสแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ สมดังพุทธศาสน
สุภาษิตที่มากในขุททกนิกาย ธรรมบทคาถาว่า

เตสั สมปนฺนสีลาณั อปฺปมาทวิหารินั

สมฺมทญฺญา วิมุตตานั มาโร มคฺคั น วิญฺหติ

*มารค้นหาอยู่ ย่อมไม่พบทางของท่านผู้มีศีลสมบูรณ์
อยู่ด้วยความไม่ประมาท หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ*

คำว่า มาร คือผู้ทำร้าย ผู้ทำให้ตาย ผู้ขวางไม่ให้ผู้อื่นทำความ
ดี ผู้เป็นสื่อแห่งความชั่ว หมายถึงผู้กำจัดความดีที่มีอยู่ภายในตนออก
มารมีอยู่ ๕ ประเภท คือ ๑. ฆนฺธมาร มารคือขันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา
สัญญา สังขาร และวิญญาณ ๒. กิเลสมาร มารคือกิเลส ๓. อภิสังขารมาร
มารคืออกุศลกรรม ๔. มัจจุมาร มารคือความตาย และเทวปุตตมาร
มารคือเทวบุตร ในที่นี้ มาร หมายถึงมารคือเทวบุตร ผู้คอยขัดขวาง
ทำลายไม่ให้คนอื่นทำความดี การที่คนเราจะหลุดพ้นจากตัณหาได้
นั้น เนื่องจากผู้นั้น มีพื้นฐานดี ซึ่งหมายถึงมีศีลสมบูรณ์ รักษา

กายวาจาให้เรียบร้อย มีความสงบทางกายและทางวาจา อยู่ด้วยความไม่ประมาท มีสติ ไม่ประมาท ไม่เผลอ มีความละเอียดลออ ทำอะไรก็มีความระมัดระวัง มีใจจดจ่อเพ่งพินิจอยู่ในหน้าที่ที่ต้องทำ เมื่อทำได้เช่นนี้จะหลุดพ้น เพราะรู้ชอบ คือพ้นจากกิเลสตัณหา เพราะมีปัญญารู้ชอบตามธรรมของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือการตามพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิตและธรรมในธรรม จนสามารถบรรลุธรรมคือมรรค ผลนิพพาน ซึ่งการที่คนเราจะหลุดพ้นทุกข์ไม่มีทุกข์เป็นภัยใหญ่นั้น ต้องมีความเพียร เป็นแรงสนับสนุน เพราะคนที่มีความเพียร ลงมือปฏิบัติทำด้วยตนเอง จะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารได้ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาในขุททกนิกาย ธรรมบทคาถาว่า

ตมฺเหหิ กิจจํ อาตปฺปํ อกฺขตาโร ตถาคตา

ปฺปฏิปนฺนา ปโมกฺขนฺติ ฌายิโน มารพฺนฺธนา

ท่านทั้งหลายต้องทำความเพียรเอง ตถาคตเป็นแต่ผู้บอก

ผู้มีปกติเพ่ง พินิจดำเนินไปแล้ว จักพ้นจากเครื่องผูกของมาร

ความว่า คนที่มีความเพียร ชยัน ตั้งใจทำงานอย่างมุ่งมั่น

จริงจัง ในที่นี้มุ่งหมายความเพียรในการปฏิบัติธรรม ซึ่งมีอยู่

๔ อย่าง คือ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น คือบาปที่ยังไม่ทำก็อย่าเพียรไปทำ เพียรละบาปที่ทำแล้ว คือบาปที่ลงมือทำแล้ว ก็เพียรละให้หมดไปจากชั้นธสันดาน เพียรเจริญกุศลให้เกิดมี คือ กุศลใดที่ยังไม่ได้ทำก็ลงมือทำกุศลนั้น และเพียรรักษากุศลที่มีอยู่ไม่ให้เสื่อมไป คือเพียรรักษากุศลให้คงอยู่ เมื่อคนเรามีความเพียรเช่นนี้ ก็จะทำลายเครื่องผูกที่เรียกว่าสังโยชน์ ซึ่งเป็นเครื่องผูกพันสัตว์ไว้ในภพ ซึ่งเป็นปัจจัยให้สัตว์โลกต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพต่างๆ ทั้งกามภพ รูปภพและอรูปภพ คนมีความเพียร มีปกติเพ่งพินิจ บากบั่น ไม่ย่อท้อในหน้าที่ของตน ไม่เกียจคร้าน ตั้งใจมุ่งมั่นปฏิบัติธรรม สำรวมระวังบาปที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพียรละบาปที่มีอยู่ให้หมด เพียรทำกุศล ทำบุญให้เกิดมีให้เพิ่มพูนขึ้นไป และเพียรรักษากุศล ที่มีให้คงอยู่ ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าคือสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ พิจารณาตามเห็นกาย เวทนา จิต ธรรมอยู่เสมอ ย่อมจะพบการบรรลุธรรมได้ในที่สุด หลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งหมด ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีก เมื่อไม่มีการเกิดอีกจะพ้นจากเครื่องผูกของมาร การที่คนเราหลุดพ้นจากทุกข์ได้ เพราะมีปัญญา ซึ่งคนที่มีปัญญา ย่อมสงบ รู้ชัดสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เป็นที่สรรเสริญของท่านผู้รู้ทั้งหลาย สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาในขุททกนิกาย เถรคาถาว่า

ปญฺจนฺตํ ตถาวาที สีเลสุ สฺสสมาหิตํ

เจโตสมถมนุยุตฺตํ ตํ เว วิญญู ปสฺสเร

ผู้รู้ย่อมสรรเสริญคนมีปัญญา พุทฺจจริง ตั้งมั่นในศีล

ประกอบความสงบใจนั้นแล

ความว่า คนผู้รู้ หมายถึงคนที่มีปัญญา มีความรับผิดชอบ ฉลาดรอบรู้ มีพระพุทธรเจ้าและพระสาวกเป็นต้น ผู้รู้นี้เมื่อจะยกย่อง สรรเสริญใครก็ตาม ก็พึงรู้ได้ว่า คนที่ได้รับการยกย่องหรือสรรเสริญใน ที่ต่างๆ นั้น นับได้ว่าเป็นผู้ดีจริง เป็นผู้ได้ชื่อว่าเป็นคนดีให้ปรากฏ มีคุณลักษณะที่เห็นได้ คือมีปัญญา พุทฺจจริง ตั้งมั่นในศีล ประกอบ ความสงบใจ คือมีความรอบรู้ เข้าใจชัดถึงสิ่งที่เป็นคุณ เป็นโทษ เป็น ประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์ ควรประพุดติสิ่งนี้ ไม่ควรประพุดติสิ่งนี้ สิ่งใดควรเว้น สิ่งใดควรเจริญ พุทฺจอย่างไรก็ทำอย่างนั้น พุทฺจคำสัตย์ รับปากกับผู้ใดแล้ว ก็ยึดถือปฏิบัติตามที่ตกลงกันได้ ไม่ปลิ้นปล้อน รักษาสังขจะวาจา มีกายสงบ มีวาจาสงบไม่เบียดเบียน มีปกติไม่ล่วง ละเมิดข้อห้าม ประพุดติตามกฎระเบียบด้วยความเคร่งครัด มีความ สำรวมในข้อวัตรปฏิบัติ มีมารยาทดีงาม บำเพ็ญเพียร หมั่นเจริญ กัมมัฏฐานทั้งสมถะกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานจนจิตเป็น สมาธิ มีใจตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวในอารมณ์ของกิเลสตัดค้นหา ผู้มีลักษณะ เช่นนี้ไม่ว่าจะไปอยู่ในที่ใด ๆ ย่อมเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของผู้รู้ ทั้งหลาย

สรุปความว่า คนเราที่ยังมีกิเลสตัณหา ย่อมจะมีจิตวิงวળ่านไป เพราะต้องไปเกิดในภพอยู่ร่ำไป เมื่อยังมีตัณหา ก็จะต้องประสบทุกข์ภัยใหญ่ มีเกิดแก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น เมื่อไม่ยอมประสบความทุกข์ จำต้องหาหนทางที่จะทำให้พ้นทุกข์ และเมื่อคนเรามีความตั้งใจจริง มีความขยันปฏิบัติธรรม มีศีล อยู่อย่างไม่ประมาท ได้ปฏิบัติธรรมตามหลักอริยมรรค มีองค์ ๘ มีเห็นชอบเป็นต้น ก็จะสามารถบรรลुธรรม หลุดพ้นจากกิเลสและตัณหาได้ เมื่อหลุดพ้นแล้ว จากกิเลสตัณหา ไม่มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย มารค้นหาอยู่ ย่อมไม่พบทาง เนื่องจากผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว หมดสิ้นทางที่จะให้ไป เวียนว่ายตายเกิดแล้ว ไม่มีการเกิดอีก บรินิพพานแล้วก็ดับไป ดุจประทีปที่ดับไป หลุดพ้นจากอำนาจของมารได้โดยสิ้นเชิง พ้นจากเครื่องผูกของมารคือการเวียนว่ายตายเกิดได้อย่างถาวร หลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง ซึ่งต่างจากคนที่ยังมีกิเลสตัณหา มีจิตวิงวળ่านไป ต้องประสบความทุกข์เป็นภัยใหญ่ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกไว้เป็นนิกเขปบทเบื้องต้นนั้นว่า

ตณฺหา ชนฺตํ ปุริสํ

จิตฺตมสฺส วิธาวติ

สตุโต สํสารมาปาติ

ทุกฺขมสฺส มหพฺภยํ

ตัณหายังคนให้เกิด จิตของเขาย่อมวิงวળ่าน สัตว์ยัง

ท่องเที่ยวไป จึงมีทุกข์เป็นภัยใหญ่

มีนัยดังพรรณนามาฉะนี้.

ข้อสอบวิชาการะพุทธธรรมสนามหลวง นักธรรมชั้นเอก ปี ๒๕๔๘

ปมาท ภยโต ทิสวา อปฺปมาทญจ เขมโต

ภาเวถฺฏจฺจคิกิ มคฺคิ เอสา พุทฺธานุสาสนิ

เห็นความประมาทเป็นภัย และเห็นความไม่ประมาทเป็น
ความปลอดภัยแล้ว พึงเจริญมรรคมืดงค์ ๘ นี้เป็นพุทธานุศาสนี

(พุทธ) พุ. จริยา. ๓๓/๕๙๕

ณ บัดนี้ จะได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิต ที่ได้
ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและนำมาประพฤติ
ปฏิบัติแก่พุทธบริษัททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นลำดับสืบต่อไป

ดำเนินความว่า คำว่า ความประมาท ได้แก่ ความเกียจคร้าน
ความไม่อยากทำงาน ความงอมืองอเท้า ความเห็นแก่ความสบาย
ไม่ยอมเหน็ดเหนื่อย ความที่ขาดความกระตือรือร้นที่จะทำงาน ความ
เกียจคร้านนี้ ผู้ใดมี ผู้นั้นยอมทำอะไร ไม่เต็มความสามารถ มักอ้างว่า
หนาวนัก ร้อนนัก ภาระหนัก แล้วไม่ยอมทำงาน ทำให้งานที่ทำอยู่
ไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้ผู้นั้นได้รับความทุกข์เดือดร้อนทั้งแก่
ตนเองและผู้อื่น ชีวิตจึงล้มเหลว ไม่เป็นที่ประสงค์ของใครๆ คำว่าเป็น
ภัย คือความเกียจคร้านทำให้ผู้นั้นไม่ประสบความสำเร็จ ในการ
ทำงานต่างๆ มักแก้ตัวอยู่เสมอ มักอ้างโน้นอ้างนี้ ประโยชน์ที่พึงได้
รับ ก็ไม่เกิดขึ้น คนเกียจคร้านให้วันเวลาผ่านไปอย่างไรประโยชน์ เป็น
ที่ติเตียนของคนทั้งหลาย ถูกกล่าวขานว่าเป็นคนไร้ความสามารถ
เหยียบขี่ไถไม่ผล ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย ในการปฏิบัติธรรม
หากผู้เกียจคร้านสนใจปฏิบัติธรรม แต่ทำอย่างไม่จริงจัง มักอ้างว่า

ร้อนนัก แล้วไม่ตั้งใจปฏิบัติ ทำให้การปฏิบัติธรรมไม่ก้าวหน้า ไม่ประสบความสำเร็จ จึงทำให้ชีวิตไม่พ้นจากความทุกข์ ตกอยู่ในวัฏวน ที่จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก การเกียจคร้านเช่นนี้จึงนับว่าเป็นภัยคือ จะต้องเกิดแก่เจ็บตายอีก คำว่า ความไม่ประมาท หมายถึงการปรารภ ความเพียร ความขยัน ความตั้งใจที่จะทำงานในหน้าที่ของตน ความมีความกระตือรือร้นที่จะทำงาน ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคปัญหา ทำงานด้วยตั้งใจจริง ความขยันนี้ ผู้ใดมี ผู้นั้น ย่อมประสบความสำเร็จ ได้รับผลจากการทำงานจึงมีความสุข ดีใจเมื่องานประสบความสำเร็จ ที่ว่าเป็นความปลอดภัย เพราะความเพียร ทำให้ผู้นั้นพ้นจากความทุกข์ หากตั้งใจปฏิบัติธรรม ปฏิบัติธรรมจริงจัง ตามคำสอนของ พระพุทธเจ้า โดยอบรมจิตตามหลักแห่งสติปัฏฐาน ๔ ย่อมมีโอกาสที่จะบรรลุลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ไม่มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร การปรารภความเพียรนี้ นับว่าเป็นความปลอดภัยแท้ คนจึงควรสร้าง ความเพียร แม้จะสร้าง ความเพียร ในเวลาไม่นานนัก ยังประเสริฐกว่าคนมีอายุยืนเป็นร้อยปี แต่เป็นผู้เกียจคร้าน ซึ่งเป็นผู้ไม่ประเสริฐเลย สมดังพุทธศาสนสุภาษิต ที่มาในขุททกนิกาย ธรรมบทคาถาว่า

โย จ วสฺสสฺสํ ชิเว กุสิโต หินวิริโย

เอกาหํ ชิวิตํ เสยโย วิริยํ อารภโต ทพฺหํ

ผู้ใดเกียจคร้าน มีความเพียรเลว พึงเป็นอยู่ตั้งร้อยปี แต่
ผู้ปรารภความเพียรมั่นคง มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐ
กว่าผู้นั้น